

החיפוש אחר מענה יובל שרלו

“עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה,
ומצאו מרגוע לנפשכם” (ירמיהו ו, טז)

אפילוג

גרסתו הראשונה של מאמר זה נכתבה לפני כשלושים שנה. היא הוגשה למערכת כתב-העת של ישיבת הר-עציון, 'עלון שבות', וזו העבירה אותה לאישור למורי ורבי, הרב עמיטל זצ"ל. הרב עמיטל קרע את המאמר והשליכו לפח. הוא ראה, ובצדק מוחלט, את חסרונותיו הבולטים של מאמר זה, ולא מצא לו זכות קיום בעולמנו. לא זו בלבד, אלא שהוא הבחין בסכנות הגדולות שבו, במניפולציות היכולות להתרחש מכוחם של הרעיונות המופיעים בו, וכיוון שכך, רצה למנוע את העיסוק בשאלות אלו. יהא מאמר מתוקן זה לזכרו המבורך ולשיעור הגדול שהעניק לי בעצם קריעתו. איני משוכנע שגרסתו המתוקנת והשונה מאוד של מאמר זה היתה לרוחו, ושהדברים היו גורמים לו נחת. לאמתו של דבר, אף אני ירא מאוד מניצול הדברים הכתובים בו, דבר הנעשה פעמים רבות על-ידי רבנים ומנהיגים רוחניים. עם זאת, על כף המאזניים השנייה מוטלים טיעונים כבדי משקל: הצורך האנושי בחיפוש אחר מענה לשאלות שהמאמר מעלה והחובה המוטלת עלינו לבחון מה ד', בפועלו במציאות, שואל מאתנו.

באותם ימים זכיתי לקיתונות של כעס גם מפרופ' נחמה ליבוביץ זצ"ל. קרוב הייתי אליה, וכמדומני שגם הייתי מופקד על תיאום שיעוריה בישיבה, הכנה לקראתם וכדומה. בשל כך, הייתי מזדמן תדיר לדירתה הקטנה והצנועה שברחוב הצבי 10 בירושלים, ממש מאחורי התחנה המרכזית, והייתי משוחח אתה בענייני לימוד. העזתי פנים ואמרתי לה שאני מחפש בלימוד-תורה יותר מאשר את ביאורי הפסוקים שהיא פתחה בפנינו, ואף הוספתי שרצוני בהבנת התשובות לשאלות

'למה' ו'מדוע' בתוך התורה – בסיפורי התורה ובמצוותיה – ולא רק בהבנת ה'מה'. קולה הרועם והנוזף בי מהדהד עוד באוזניי ואינו מרפה: "אין לנו כל יכולת לדעת מדוע ולמה. האם אתה יודע למה הושמדו חכמי לובלין בשואה?! האם יש בכוחנו לדעת דבר אחד בנוגע ל'למה ולמדוע'?! כל מה שאנו יכולים ללמוד הוא את מה שנעשה ומה שכתוב בתורה, אך לא את ה'למה'".

צדקו מורי ורבותיי, והימים לימדו אותי עד כמה היו דבריהם נכונים, ועד כמה הצילו אותי בגערתם מהבלי שווא, מנבואות שקר וממניפולציות מכוערות על המציאות. לזכרם נכתב מאמר זה, על שני צדדיו, ועל ההכרעה הסופית הבאה בסופו.

א. חיפוש הפשר

מתוך התורה ומתוך ספרי הנבואה עולה כי בעולמם של בני-האדם קיים צורך גדול לפענח את העולם ואת פשרו. אין הכוונה לפיענוח הדרכים הביולוגיות או הפיזיקליות היוצרות תהליכים כימיים ואחרים, כי אם לכמיהה להבין את הסיבות הרוחניות להתרחשותם של אירועים. צורך זה קיים במיוחד בעולמם של אלו המאמינים כי ריבונו-של-עולם הוא המנהל את העולם, שכן יודעים הם שיש תכלית לייסורים ויודעים הם, עם זאת, כי אין בידם למצוא את התכלית הזו. העיסוק הרב בשאלות "צדיק ורע לו רשע וטוב לו" שורשו באמונה עזה כי ריבונו-של-עולם הוא בורא העולם ומנהיגו ובתביעה לפענח את ההנהגה הזו. כמיהה זו ידועה לנו לא רק מהתורה, אלא גם מהחוויות הקיומיות עצמן. בשעה שבאים עלינו ייסורים קשים, אנו מבקשים להבין את פשרם. השאלות מדוע ומפני מה באו עלינו אירועים קשים אלה מטריפות את הדעת. הייסורים חושפים את העובדה שחיים בעולם חסר-פשר וחסר-משמעות קשים הם מאוד. שאלות הנוגעות לעצם הקיום אינן מופיעות על-פירוב במהלך חיי שגרה, אלא דווקא באחד משני קצוות: כאשר נמצאים בשיא היכולת והעוצמה, ואין העולם יכול לספק אתגר כלשהו (כשאלות קהלת), או בקצה השני של קשת הקיום, כאשר האדם מיטלטל בייסוריו ואינו מוצא מרגוע לנפשו (כשאלות איוב). זוג המתקשה בטיפולי הפריה שואל מפני מה באה רעה זו עליהם ומה עשו שנגזר עליהם לסבול את סבל האכזבות; משפחה שעברה תאונת-דרכים, אשר נראית על-פניה טעות אנוש או כשל טכני, אינה מסתפקת בדרך-כלל בהסבר הסיבות הריאליות, אלא מבקשת גם את משמעותו של האירוע הנורא.

יש הסוברים בטעות כי תחושות אלו אינן מחלחלות לעולמו של האדם המאמין. נכון הדבר כי מי שמאמין בכוח עליון המכוון את עולמנו חש פחות

כדידות במצבים אלה: הוא לפחות מאמין כי המאורעות מכוונים מלמעלה וכי הוא אינו פרודה בודדת בעולם, אלא יצור שההשגחה האלוהית מכוונת את דרכו. זוהי משמעותם של החובה ההלכתית לברך על הטובה כשם שמברכים על הרעה ושל רעיון צידוק הדין.

אולם, בשל שתי סיבות עיקריות, אין האדם המאמין מוצא מרגוע בעצם ההכרה שהדברים מכוונים מלמעלה: ראשית, בשל העובדה שחוויתו הקיומית קשה כל-כך עד שאין התודעה התיאולוגית גוברת על דמעותיו וכאביו. הרב סלוביץ' מסביר כי זו הסיבה למעמד ההלכתי של 'אונג' (מי שנפטר קרובו, ועדיין לא נקבר), הפטור או אפילו אסור בקיום המצוות – התפרצות הכאב והסבל מונעים מהתודעה להיות מוכוונת על-ידי הכרה תיאולוגית זו או אחרת; שנית, ישנו קושי הנוצר דווקא בשל האמונה כי הדברים מכוונים מלמעלה – דווקא בשל האמונה העמוקה כי יש סיבה או ייעוד לייסורים הקשים הבאים עלינו, אנו מצפים עוד יותר לדעת את פשרם ואת סיבתם. מי שאינו מאמין בסיבה ובייעוד – אינו מצפה. לא זו בלבד, אלא שכתוצאה מכך ניתן אף לייחס לריבונו-של-עולם הנהגה שאינה צודקת, כגון "ארץ ניתנה ביד רשע" (איוב) וכדומה.

לכך מאהרן הכהן, שנדם בשעה שנשרפו בניו חיים ("וידם אהרן"), כל שאר גיבורי המקרא לא שתקו ולא התעטפו באמונתם, אלא פנו כלפי מעלה ותבעו להבין את הסיבה או את ההצדקה המוסרית לייסורים. הייסורים לא היו מקור לנשיכת שפתיים ולקבלת הדין, כי אם לשאלות קשות ולתביעות כלפי ריבונו-של-עולם. קשה לי למנות את מספר הפעמים שבהן הופנתה גם אליי השאלה מפני מה אירע מקרה מסוים בעולם – בין אם מדובר בשאלות פרטיות הנוגעות לעיכובים שונים בזיווג או בציפייה לפרי-בטן, בין אם מדובר בשאלות כלליות רחבות-היקף, כמו השאלה מפני מה בא עלינו אסון ההתנתקות. בכל אותם המקרים הייתי שותף לתסכול הגדול של החיים בצלה של שאלה הנובעת מאמונת-אמת, אמונה הדבקה בהכרה כי ישנה תשובה לשאלה זו – אך היא אינה ידועה לנו.

חיפוש אחר פשר ומשמעות ניתן למצוא גם בדברי הספד שנישאים בעקבות אסונות כבדים (לדוגמה, כאשר נרצחו שמונת נסיכי האדם ביד בן-עוולה בישיבת 'מרכז הרב' לצעירים). הספרים אלה עוסקים בנוהגו של הקב"ה "לרעות בגנים וללקוט שושנים" (פסוק המשמש תמיד להסביר או להצדיק את העובדה שאנשים טובים מתים: ה' יורד לקטוף את פרחי הגן המשובחים). כחלק מדרכי הכפרה וההתעוררות. אלו הן הצעות ליציקת משמעות אל תוך הערפל והאופל: הצעות המעידות על אמונה כי מאורע כה נורא אינו נובע מעולם התווה והמקרה,

ומעידות גם כי אף שביכולתה של תשובה כזו להעניק חיזוק לאמונה, האמונה בקב"ה אינה מותנית במציאת תשובה לשאלה זו,

ב. אל תפנו אל האובות

הצורך במשמעות נחשף גם דרך האיסורים החמורים הנמצאים בתורה על השימוש בכוחות מסוימים שיש בהם כדי להעניק, לכאורה, משמעות למאורעות, ואשר יש אף הטוענים כי שימוש בהם מאפשר לנבא את העתידות מכוחם של המשמעות והפשר הנוכחיים. התורה אוסרת על ניחוש ועוננות, שמהותם פנייה אל כוחות זרים, וכן על דרישה אל המתים, אל בעלי-אוב ויידעונים, נביאי-שקר וכדומה. אלה כולם מלמדים על שפע הכלים שבאמצעותם ביקשו בני-האדם לפרוץ את מחסום אי-הידיעה. מסיפורי הנביאים ומדברי נבואתם ניתן ללמוד כי היקף הפנייה לכוחות אלה היה עצום, בעיקר בשעה שבה קדרו השמים, וכמין חומה של ברזל נפסקה בין ישראל לאביהם שבשמים. הצינור האחד שהתורה מתירה, ואפילו מחייבת להשתמש בו, הוא הנבואה, הפורצת את גבולות הלא-נודע, והיחידה שמותר להזדקק לה. ובשעה שהנבואה נגזת ומסתלקת, החיפוש אחר אלטרנטיבות הולך וגובר.

האם העובדה שהתורה אסרה את האלטרנטיבות מלמדת שהיה בהן ממש? נושא זה מצוי במחלוקת בין פרשני התנ"ך. רבי אברהם אבן-עזרא (ויקרא יט, לא) הסיק מהעובדה שהתורה אוסרת על השימוש בכוחות אלה שמדובר בשקר ובאחיזת העיניים. לדעתו, אם ניתן היה להשיג מידע אמיתי על המתרחש 'מאחורי הקלעים', לא היתה התורה אוסרת על הדבר. אבן-עזרא אינו מתעלם מהעובדה שמסיפור 'בעלת האוב (שמואל א', כח)' עולה כי אפשר, לכאורה, להשיג מידע כזה לפחות בדרך של העלאת דמויות באוב, אולם הוא טוען כי יש לו תשובה ניצחת לטיעון זה – תשובה אשר, לצערנו, הוא נמנע מלפרט. לעומתו, טען הרמב"ן (דברים יח, ט) כי לא ניתן להכחיש את העובדה שיש כוח בכשפים, ודווקא משום כך אוסרת עליהם התורה. מדבריו עולה כי איסור התורה אינו איסור 'מדעי', אלא איסור 'אתי' או תיאולוגי: התורה אוסרת את השימוש בכוחות האלה בשל העובדה שהיא תובעת מאתנו להיות תמימים עם ד' אלוקינו ולפעול בעולם בתוך מסגרת חוקיו. בדבריו, הקביל הרמב"ן הקבלה מרתקת בין איסור השימוש בכשפים ובין איסור כלאיים דווקא; בשניהם מדובר בהישג מדעי שאכן אפשר להשיגו: בכלאיים עוסקים בבריאת מינים חדשים, ובכשפים – בהפעלת העולם או בקבלת מידע על-ידי כוחות שונים, ואף-על-פי-כן, התורה אוסרת עליהם, כפי שאנו נוהגים לאסור כיום שימוש בהישגים מדעיים מסוימים בשל סיבות אתיות.

עולה מכאן כי המבקש דרך לפענח את הפשר האלוקי חייב להתגבר על שני מכשולים: מכשול אחד מצוי בשאלה האם בכלל קיימת דרך שכזו, והאם יש ביד האדם טכניקות המאפשרות לחצות את המחסום שבין המתרחש על הארץ לבין הסיבות המהותיות שלו; מכשול שני הוא מחסום האיסור וההיתר. כאמור, לפחות לדעת הרמב"ן, אף אם הצינורות הללו קיימים, אין להסיק מכך כי השימוש בהם מותר. אפשר שמוטלת חובה על האדם להגביל את עצמו – לא לפרוץ את שערי התמימות, כי אם לחיות בתוך הכוחות המצויים בעולם.

ג. אובדן הנבואה והוודאות

הדרך היסודית למציאת הפשר והמשמעות של המאורעות המתרחשים בעולם טמונה אפוא בנבואה עצמה. הנבואה היתה מופקדת בעיקר על הפרשנות הפנימית של המציאות. תפקידו העיקרי של הנביא לא היה חשיפת העתיד בפני קהל השומעים, והתוכן העיקרי של הנבואה היה פיענוח המגמה האלוקית של המציאות; חשיפת העתיד היתה אך תוצאה של מגמה זו. "האדם יראה לעיניים וד' יראה ללבב", והנביא הוא זה שחשף את הלב – בין אם מדובר בלב בני-האדם הפועלים במציאות, בין אם במה שנסתר מעיני הבריות ומקורו בהנהגה האלוקית. בשעה שבאה רעה לעולם, הנביא מפענח אותה ומבאר לקהל השומעים מה מקורה ומאיזה כישלון רוחני או מוסרי היא נובעת; ובשעה שבאה ברכה לעולם, הנביא הוא מבשרה, והוא המבאר מפני מה באה לעולם.

חתימת הנבואה לא התרחשה רק בסוף תקופת הנבואה, ועצם גניזתה לא היתה הפתעה. גם בימים שבהם משלה הנבואה בכיפה, היו תקופות שבהן היא נגנזה: אנו יודעים מדברי חכמים, העולים מפשוטו של מקרא, כי במשך שלושים ושמונה שנים משנות הנדודים במדבר לא זכה משה רבנו לגילוי אלוקים; בתחילת ספר שמואל נאמר "ודבר ד' יקר בימים ההם אין חזון נפרץ"; ישעיהו נצטווה "צור תעודה חתום תורה בלימודי", ציווי אשר משמעותו היא כי תקופה זמנית של חתימת הנבואה עומדת לבוא. ישעיהו אף ניבא מראש כי בעקבות חתימת הנבואה יפנה העם אל תחליפיה, ויסבור כי יש בהם כדי לספק את כמיהתו להבנה משמעותית של המציאות: "וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים" (ישעיהו ח, ט). ישעיהו שם בפי נאמניו את טיעוני הנגר, אלה שיאפשרו להם להתגונן ולדחות את ההצעות לפנות אל האבות ואל הידעונים.

היערכות ישעיהו לחתימת הנבואה מלמדת על שני דברים: האחד הוא הצורך החיוני של העם בפרשנות נבואית – ישעיהו יודע בוודאות כי עם הרגיל לנבואה

יחפש לה כל תחליף אפשרי; השני הוא המשך המאבק בכל תחליפי הנבואה. אם אין נבואה – אין לה ממלא מקום זהה. ישעיהו מדגיש כי היכולת להחזיק מעמד ללא נבואה באותה תקופת ביניים נובעת הן מן הציפייה המתמדת לחידושה, הן מהאות והמופת שהוכנו מראש לתקופה זו. חשוב להדגיש כי המינוח 'אות ומופת' אין משמעו מעין נס או קסם אלוקיים, כפי שהוא נתפס כיום בשפה המדוברת: בלשון המקרא האות והמופת הם סימנים שהוכנו מראש כדי שיהיה דבר-מה שיחזק את העם בתקופת הסתר-הפנים. זהו שילוב של כמה פרשנים, ואיני חושב שיש מקום להאריך בהוכחת הפירוש הזה. מה שאנו למדים אפוא מתקופת חתימת הנבואה שבישעיהו הוא שאין דרך אחרת אלא להחזיק מעמד בתקופת חתימת הנבואה. ריבונות-של-עולם לא העניק לעם ישראל כלים אחרים לפיענוח המציאות, ואנו נאלצים לחיות ללא מענה של ממש על השאלות בדבר פשרם ומשמעותם של המאורעות ההיסטוריים והאישיים המתרחשים עלינו.

מכאן אפוא שכל הבא בלשון ודאי, וטוען כי הוא יודע את הסיבות שהביאו למאורע אישי או לאומי – אינו מדבר אלא מהרהורי לבו. כל התולה את פרשנותו בכלים בעלי אופי רוחני מסוגים שונים, עלול למצוא את עצמו עובר על דברי תורה. גם בדברי דרשנים גדולים אנו מוצאים הסברים כי אירוע פלוני התרחש בשל התנהגות פלונית, וכן גיוס של אסונות וייסורים למטרות אלו ואחרות. לעתים נעשה הדבר מתוך רצון כן ואמתי להקל על המתייסר או להעצים את הצדדים הטובים שהייסורים באים, לכאורה, לכוון אליהם; לעתים כרוך הדבר במניפולציות מכווערות ובניסיון לרתום את המציאות כדי להצדיק את הפרשן או להעניק לו תמורה. הצד השווה שבכל אלה הוא שמדובר תמיד באמונת שווא ובאשליה כאילו ניתן ביד בני-האדם הכוח לפרוץ את המחסום האלוקי הזה. מכאן באו דבריו הנודעים של הרב סלוביץ'יק:

מחשבת ההלכה תוהה על הרע לא מבחינה מטפיסית, אלא מבחינה מוסרית הלכתית. אינה שואלת מפני מה ולמה, אלא לשם מה. מעוניינת היא לא באספקט הסיבתי, כי אם בבחינה התכליתית של הרע. שאלתה היא שאלה הלכתית: מה יעשה האדם המעומת עם הסבל – וחי וישגה? איך נהפוך הרע לכוח יוצר? איך אפשר להשתמש ברע לשם הגברת שלטון הטוב? היהודי מצדיק את הדין תחילה ואחר כך הוא נלחם ברע, כובשו ומעלהו לדרגת הטוב. המענה לסבל היא התשובה. מתוך סבלו האדם מרומם את עצמו ושב אל ד' (הרב סלוביץ'יק, ובקשתם משם, עמ' 144).

הניסיון מלמד כי מאורעות אלו מנוצלים על-ידי אלו הטוענים כי הם יודעים את פשרם כדי לבסס את מה שהם סברו קודם לכן. על-פי-דבר, אין המדובר בבקשת אמת לצורך שינוי ומהפכה – האסון יוכיח תמיד את נכונותן וצדקתן של עמדות ישנות.

ד. כיווני פעולה

כל זה נכון הוא בשעה שאנו פונים אל פרשנים חיצוניים לנו, ומבקשים לעמוד על פרשנות האמת למאורעות הקשים שבאו עלינו. במצבים אלה מוטלת על איש האמונה הנוהג בדרכה של ההלכה החובה להכיר במחסום הבלתי עביר של שאלת הפשר, ולהיענות להצעתו של הרב סולוביצ'יק – להמיר את השאלה מפני מה התרחש המאורע בשאלה מה ניתן להוליד ממנו.

אולם, גם הדבק בקנאות בדרכו של הרב סולוביצ'יק שואל את עצמו לאן אמורה התשובה להיות מכוונת. גם כאשר אנו מניחים כי השאלה העיקרית מול הייסורים היא השאלה לאן להוביל אותם, וכי התשובה לשאלה זו היא שיש להפוך את הייסורים לאירוע מכונן בשפת התיקון – עדיין רק המרנו שאלה בשאלה, שכן הצורך האנושי של האדם הוא לפענח גם לאיזה כיוון להפנות את תיקונו ומה טיב השינוי שעליו לעבור. בעולמם של חכמים, ולעתים אף בפשוטו-של-מקרא, אנו מוצאים יסודות רבים ביחס לדרכי הנהגתו של הקב"ה, המאפשרים כיוון לשאלות אלה ומכילים רמזים המסוגלים להצית באדם את הכיוון הנכון להתמודדות. משום כך, גם הקביעה כי הייסורים מכוונים לתיקון עדיין מותירים את השאלה – מהו אותו תיקון שיש לעשותו.

1. במידה שאדם מודד – מודדים לו

עיקרון זה נמצא בדברי חכמים במדרשים רבים ומגוונים:

...ומנין היה יודע משה היכן ארונו של יוסף אלא בא ועמד בין הארונות וצעק ואמר יוסף יוסף הגיעה השעה שהקב"ה גואל את בניו השכינה מעכבת לך וישראל וענני כבוד מעכבין לך אם אתה מגלה את עצמך מוטב ואם לאו אנו נקיים משבועתך מיד נזדעזע ארונו ונטלו והלך ללמדך במדה שאדם מודד בה מודדין לו.

יוסף קבר את אביו שנאמר (בראשית נ) ויעל יוסף לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו שהיה מלך וכתוב ויעל עמו גם רכב גם פרשים (שם) וזכה לצאת מן הקבר על-ידי משה... (תנחומא בשלח ב).

וכן לרעה:

אלא את מוצא, במדה שאדם מודד בה מודדין לו. בגזרה שגזר להשמיד להרוג ולאבד, נגזר עליו ובערה ואכלה" (מדרש תהלים כב).

אפשר אפוא שבשעה שאדם עומד נבוך מול המציאות והוא מסובך בתוך עצמו בחיפוש ובניסיון להבין מפני מה הוא כואב ודואב, מעניק כלל זה בידו שדה מסוים לחשב בו את המקום שאליו הוא צריך לכוון. ההנחה היא כי ריבונן-של-עולם משיב לאדם כגמולו באופן המיוחד שהאדם עצמו חי לאורו. אין מדובר בפנקסנות, ואל לנו לצייר בתודעתנו את הקב"ה כמי שמבקש רעת בריותיו. אולם, האדם יכול להביט לדברים שכואבים בו ולברר באמצעותם מהי המידה שבעטייה לקה, ומשם להתעורר לכיוון מסוים של חשיבה ופשר.

2. החלום כפרשן הייסורים

יחסם של חכמים לחלומות הוא אחד הנושאים המורכבים ביותר בעולמה של תורה: בין שאר ההתייחסויות, אנו מוצאים גישה המתייחסת לחלום כאל אחד חלקי שישים של נבואה; טענה כי אין אדם רואה אלא מהרהורי לבו, ובשל כך ניתן לעצב את החלום מראש; קביעה כי החלום הוא פוטנציאל, וכל החלומות הולכים אחר הפה; אבחנה כי אין חלום בלא דברים בטלים; קביעה כי החלומות שוא ידברו, ועוד ועוד.

דבריהם הרבים, המגוונים והסותרים של חכמים על החלום יכולים להתבאר בשתי דרכים: אפשרות אחת היא לטעון כי היתה מחלוקת בעולמם בעניין זה; אפשרות שנייה, הנראית לי סבירה יותר, היא לטעון כי סיבת הגיוון נובעת ממהותו של החלום – החלום הוא אכן איבר נפשי מיוחד במינו, שאינו צריך להיבחן בכלים אנליטיים מקובלים, אלא בעולם האינטואיציות הפנימי. נראה כי זהו מקורה של ההלכה הקובעת כי יש להתייחס אל החלום בכובד ראש. דין תענית חלום, המתיר להתענות על החלום אפילו בשבת, מלמד על כובד ראש זה. גם מנהגי התרת החלום הם חלק מכך, כמו גם הסברו של הרב קוק:

הרואה חלום ונפשו עגומה עליו, ייטיבנו בפני שלשה אוהביו. ראשית דרכי חזוק כח הצדק באדם הוא, שירגיל עצמו בהנהגתו שלא לשים לאל את רגשו הפנימי. כי פעמים רבות קול אלהים הוא, הקורא לו מתוך קירות לבו, לסור מדרך רעה ושלא להחזיק בעוול, ולב האדם מתחיל מתעורר מתוך עצמו אל רוממות ההוד שבתורה ועבודת ד' הטהורה, ורגשי אהבת ד' וחשק תורה ויראת שמים רוממה יפכו בקרבו (עולת ראייה).

עמ' שלט).

קריאתו של הרב קוק להאזין בקשב פנימי לחלום נובעת מאמון שעל-אף הקליפות הרבות הסובבות אותו, החלום הנו בעל ערך וגרעין. כאשר יסוד מסוים חוזר ונשנה בחלום ("ועל השנות החלום פעמיים"), הוא יכול לשמש כמנוע פנימי, וזאת בשתי אפשרויות הפרשנות: אפשר שיש בו ממד זעיר של נבואה, שאכן מדובר בדרך שבה מתגלה ריבונו של-עולם לאדם בגילוי אישי ופרטי, כל אחד לפי מעלתו ודרגתו, וגם אחד חלקי שישים מנבואה ביכולתו לעורר למחשבה בכיוון מסוים; אולם אפשר שהדבר הוא רק בבחינת "לב יודע מרת נפשו" וגילוי אינטואיטיבי פנימי. בשל העובדה שאין אדם רואה אלא מהרהורי לבו, יכול להיות שלבו של אדם מגלה לו דברים שלא ידע על הדרך המיוחדת שלו עצמו. גם כאן ישנה בשורה כיוון שהחלום מאפשר לאדם הצצה למקומות עמוקים יותר, וכאשר הוא עושה זאת מתוך זהירות עצומה ומתוך מודעות לכך שיש גם הרבה 'קליפות' בעולם החלומות – יש בידו משאב רוחני מסוים, המאפשר לו למצוא מעט פשר בכאב הגדול.

איני נכנס במסגרת זו לדרכי החיפוש אחר פשר החלומות שבהן עוסקת הפסיכולוגיה. צריך להיזהר מנאיביות ומראייה פשטנית מדי הסוברת כי אם דבר מה מתרחש בחלום – הרי שיש בו שיקוף אמתי של מה שמתחולל במציאות. יותר מאשר מתוכן החלומות עצמם, אפשר שניתן ללמוד על עולם התחושות שהתרחש בחלום עצמו. טוב לאדם כי ינסה לשחזר לא את הסיפור שהתחולל בחלום, כי אם את מערכת התחושות שפיעמה בו בשעה שחלם את החלום הזה, ודרך שחזור זה ייכנס יותר לעולם של פשר החלומות. לא זו בלבד, אלא שגם בדברי חכמים יש, כאמור, היבט המורה להתייחס לחלום כאל חומר גלם – "כל החלומות הולכים אחר הפה", ולזכור שאין מדובר בפרשנות בלבד, כי אם במעשה יצירתית של ממש.

3. במקום שחטא שם לקה

לראשונה שמעתי דברים אלה מפי מורי ורבי, הרב דוד פוקס, בשיחה שנתן בעקבות מלחמת יום-הכיפורים. נערים היינו, ולא יכולנו להניח את החיפוש אחר המסר האלוקי שבמלחמה הזו. במוקד דבריו עמדה הברייתא במסכת סוטה י, ע"א:

תנו רבנן חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלה וכולן לקו בהן שמשון בכחו שאול בצוארו אבשלום בשערו צדקיה בעיניו אסא ברגליו שמשון בכחו דכתיב 'ויסר כחו מעליו' שאול בצוארו דכתיב 'ויקח שאול את

החרב ויפל עליה' אבשלום בשערו כדבעינן למימר קמן צדקיה בעיניו דכתיב 'ואת עיני צדקיהו עָנַר' אסא ברגליו דכתיב 'רק לעת זקנתו חלה את רגליו'...

וכך אמר הרב פוקס, למיטב זיכרוני: אם מבקשים אנו לחפש כיוון מחשבה בדבר פשר מכת המלחמה הנוראה, עלינו לשאול את עצמנו היכן פגעה היא בנו ביותר. הוא הציע כי היא פגעה בנו בעיקר בתחושה הקשה של ההשפלה – על אף הניצחון הנדיר במלחמה שעצם קיומה הוא בגדר של הפתעה אסטרטגית, אנו מתהלכים עד היום עם התחושה הקשה שהובסנו, הן בשל המספר הנורא של ההרוגים, הפצועים ונפגעי הנפש ממלחמה זו, הן בשל התבוסה הלאומית שלנו. מכאן שאפשר שיש לחפש את פשר המלחמה הזו בתחושה ההפוכה – בגאווה ובשחצנות הרוחנית והמוסרית שאחרי מלחמת ששת-הימים, שכן במידה שמדרנו אנו, מדד ריבוננו-של-עולם לנו. כל זאת, כמובן, בלשון אפשרות ולא בלשון ודאי. יש לשים לב כי לפי דרך החשיבה הזו, אין המדובר במהלך נסי בלבד, אלא בדברים הקושרים סיבות ארציות לחלוטין (השאננות שהביאה להפתעה) עם סיבות רוחניות מוסריות – עיקרון אשר פרקים רבים בתנ"ך מכוונים אליו. דברים אלו דומים לעיקרון 'מידה כנגד מידה', שהוזכר לעיל, אולם הם מוסיפים ממד מסוים: הברייתא מלמדת על המקום שבו מתחוללת הפגיעה בעולם הממשי; ייתכן שאת פשר הכאב אפשר למצוא באיבר ממש, במקום הממשי שבו חלה הפגיעה האלוקית.

4. השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה (ברכות נה, ע"ב) הביטוי 'נבואה קטנה', שקיים בדברי חכמים, מדגיש הן את המשמעות של עיקרון זה, הן את מגבלותיו. משמעותו היא כי אפשר שיש בפסוק הראשון הנופל לפיו של האדם מעין מסר מגבוה, כיוון שהאינסטינקט הוא מקורו של פסוק זה, ולא המחשבה המבוקרת והצלולה. המגבלות של דרך זו הן רבות, והבריאח הקושר בין כולן הוא כי אפשר שמקורו של פסוק זה כלל אינו קשור בשכינה, אלא הוא תוצאה של תהליכים המתרחשים בתוך עולמו של האדם. הדבר נכון גם ביחס לסיפורים השונים שאנו מכירים מדברי חכמים על "פסוק לי פסוקך" – סיפורים שבהם פסוק שנאמר מפי תינוק, ללא הכוונה מסוימת, מהווה שדר לאדם, והתינוק הנו למעשה צינור להתגלות זעירה. גם במקרה זה אנו נעים על הגבול שבין אמונה עמוקה בהשגחה, ובין האפשרות שאין לכך כל משמעות.

5. יסוד דברי הנבואה

זרעי המחשבות הקודמות עסקו ביכולת למצוא פיענוח אישי למאורעות האינטימיים העוברים על אדם בזמן מסוים ובמקום מסוים. בד־בכד עם החיפוש הזה, אנו למדים מנביאי ישראל עיקרון כללי מסוים: בשעה שהם פנו אל העם ותבעו ממנו את תיקון דרכיו, נגעה קריאתם זו, בדרך־כלל, באחד משני עניינים עיקריים: המאבק בעבודה הזרה ותיקון העולם והעולות החברתיות שבו.

גם אם נניח לכל הניסיונות לפענח את הפשר האלוקי של המקרה המיוחד שאירע לנו, וגם אם נשלול קטגורית כל ניסיון להתייחס להתגלות כלשהי – עדיין מודרכים אנו מכוחם של דברי נבואה אופייניים אלה. הנביאים הורו לנו כי הנהגתו העיקרית של הקב"ה מתייחסת, בראש ובראשונה, לבסיס התורה ולדרך ד'. בסיס זה נמצא בעשרת הדיברות, ועיקרו מאבק בעבודה־הזרה, בחילול השבת ובפגיעה בעניינים שבין אדם לחברו. המסר העיקרי שבפי הנביאים הוא שיש להקדים את החיפוש אחר דרכי התיקון לדברים אלה לכל דבר אחר. דברים מדויקים בכיוון זה כתב רבי יהודה הלוי:

...רק כאשר המרו בני ישראל עד שהתחילו להקל במצוות השכליות ובדרכי ההתנהגות אשר אין כל חברה יכולה להתקיים בלעדיהן (כאשר לא יוכל היחיד להתקיים בלא ספוק צרכיו הטבעיים מאכל ומשתה ותנועה ומנוחה ושנה ויקיצה), ועם זה החזיקו עוד בעבודת הקורבנות ובדומות לה מן המצוות האלוהיות השמעיות – הודיעם האלוה כי הוא היה מסתפק בפחות מזה, באמרו להם:

"מי יתן ושמרתם את המצוות אשר החברה הפחותה והשפלה ביותר מקבלת עליהם, והן הצדק וההטבה לזולת וההודאה לאלוה על חסדו, כי התורה האלוהית לא תשלם כי אם לאחר שלמות החוקה החברתית והשכלית, ובחוקה זו כבר נכללו מעשי הצדק וההודאה על חסד האלוה, ואיש החסר כל אלה מה לו כי יביא קורבנות או יקים מצוות השבת והמילה ודומיהן אשר השכל אינו מחיבן ואף לא דוחן..." (ספר הכוזרי מאמר שני, מח).

דברי ריה"ל מרחיקים לכת: הוא קובע כי אין טעם אפילו בשבת (המופיעה כאמור בעשרת הדיברות), ולמעלה מכך – אין טעם בברית־המילה, אם היסודות המוסריים אינם נשמרים. במסגרת זו לא אכנס לדיון מפורט בדוגמאות שנתן, אולם הכיוון הכללי של הדברים מאפשר התוויית דרך לתיקון ברוח יסוד דברי הנבואה.

פעמים רבות מבקשים מחפשי פשר הייסורים את עולם התיקון שלהם בהחמרה בדיני כשרות, בהקפדה גדולה יותר בענייני ציצית או בקבלת חומרות בענייני טהרת המשפחה. עניינים אלה חשובים מאוד בפני עצמם, וראוי להחמיר בהם מכוח אהבת אלוקים והזהירות מליפול במלכודת החטא. אולם, אין בדברים אלה כדי להאפיל על העולה, כאמור, מדברי הנביאים: את החיפוש אחר דרכי התיקון העמוקות יש לפתוח ב"שלמות החוקה החברתית והשכלית", בעניינים הנוגעים לצדק חברתי, לחסד, להימנעות מלשון-הרע, למניעת הלבנת פנים, להצלת עשוק מיד עושקו, לזהירות במעמדם של הגר, היתום והאלמנה, וכדומה. לדברי רבי יהודה הלוי, קודמים כל אלה אפילו לשבת ולברית-המילה.

ה. סיכום

אין בידינו כל אפשרות לדעת בוודאות מה ביקש ריבונו-של-עולם להורות לנו במאורעות שבאו עלינו. בראש ובראשונה, אין אנו יודעים זאת בשל העובדה שאפשר כי חלק מהמאורעות הבאים עלינו אינם אלא תוצאה של הבחירה החופשית שהוא נתן בידי בני-האדם, בחירה המאפשרת להם גם להרע ולא רק להיטיב, בעת שריבונו-של-עולם מצמצם את עצמו, כביכול, מלהתערב. אולם, גם האמונה העמוקה בדבר היותו של כל דבר המתרחש בעולם מכוון אלינו נתקלת בהיעדרה של פרשנות מוסמכת לכוונה האלוקית. בשל סכנת המניפולציה, טוב אפוא להתרחק מכל מי שטוען שבידו פירוש ודאי לדבר ד'; טוב אפוא להימנע מכל ניסיון לקבוע מפני מה אירע לנו כך או כך.

ואף-על-פי-כן, הצורך בכך הוא עצום, ואפשר, כאמור, שהוא עצמו מעיד על קיומם של קווי מחשבה מסוימים שיש בהם להועיל ולעורר. זהירות מלטעון דברי ודאי מאפשרת לתור אחר סימנים, רמזים, אותות וכדומה. הסכנות האורבות למבקש לקבוע מסמרות מכוחם של אלו כה רבות, עד שמידת הזהירות מחייבת רגישות ועדינות מרובים. בין הסכנות שהערנו עליהן היו הסכנות הבאות: האפשרות שמדובר בהרהורי-לב בלבד, ואין להם כל משמעות העולה על המחשבה הישרה והפשוטה; הסכנה שבמניפולציה ובגיוס האותות והסימנים האלה כדי להצדיק את מה שמבקשים להצדיק מלכתחילה; האפשרות שחלק מהם עשויים להתנגש באיסורי התורה, האוסרים לנחש ולעונן ולדרוש אל המתים; הבעייתיות הטמונה בכך שהחוויה הרוחנית המבקשת פשר עומדת בניגוד לצידוק הדין, שהוא דרכה של היהדות בעמידה מול שאלות קשות מעין אלו; וכן העובדה שעצם החיפוש אחר פשר שמימי מנוגד לעולם הרוחני שבו עלינו לחיות.

אף-על-פי-כן, גישוש עדין וחיפוש רגיש אחר שאלות הפשר הנם בלתי

נמנעים. הם בלתי נמנעים הן מעצם קיומנו ומהותנו, הן מצד ההכרה כי מכוה העובדה שהיה זה ייעודה של הנבואה להצביע על פשר כזה, אנו מחפשים אחר ממלאי-מקום לה, לאחר שנסתלקה מעמנו. אפשר שיש בחיפוש זה עוצמה גדולה, ובלבד שנבנה כראוי: בלשון ספק ולא בלשון ודאי; בלשון המבקשת תיקון ולא בלשון המבקשת הסבר.

יש שיראו בדברים האמורים לעיל קביעות אונטולוגיות וטיעונים הנוגעים לממשות התגלות העניין האלוקי; יש שיראו בהם חומר-גלם ושדה-שיח הנובעים מהאדם עצמו בלבד. אם כך ואם כך, קווי המחשבה שהעלינו כאן בזהירות, יש בהם פוטנציאל מסוים להסעיר את המחשבה, ולסייע לאדם הסובל במצוקתו ומבקש לדעת לאן להוליך את הכאב הגדול. אין צורך להאמין כי כל אלה באו משמים. גם אם באו מלבות בני-האדם יש בהם בחינה מסוימת של התגלות פנימית, והם שיכולים להוות מזור לכאב ומענה מסוים לחיפוש. ישלח ד' מציון את נחמת הכואבים, ותשוב נבואה לירושלים במהרה.